

s nekim bitnim aspektima modernog svijeta. Već ustaljeno vjerovanje kako su tijekom prošlosti brojne bolesti imale velik utjecaj na društva, politiku te općenito svakodnevni život Hammond upotpunjuje tezom kako su navedeni aspekti recipročno utjecali na bolesti. Dok piše o takvom odnosu, Hammond ne daje samo povijesni pregled pojedine bolesti nego simultano govori i o povijesti medicine u jednoj razvojnoj perspektivi. Pri tome će čitatelju s malo ili nimalo prethodnog medicinskog znanja biti veoma lako čitati ovo djelo, a ono što u samom tekstu eventualno ostane nejasno gotovo je uvijek dodatno obrazloženo u spomenutoj *Science box* sekciji. Osim toga, nikada ne navodi samo jedan primjer, nego piše o različitim iskustvima raznih zemalja, što gotovo u pravilu podupire raznim statističkim podacima. Također, Hammond govori i o različitim pogledima na sprečavanje širenja, odnosno iskorjenjivanja bolesti i na cijepljenje unutar različitih vremenskih razdoblja. Odnosno, bavi se i temama koje su u javnosti trenutno aktualne, što je također jedan od razloga zbog kojega ova knjiga može poslužiti kao veoma zanimljivo štivo, posebice onima koje ovakve teme zanimaju.

Dunja Škorić

Epidemije i društvo

Frank M. Snowden, Epidemics and Society: From the Black Death to the Present, New Haven: Yale University Press, 2020, 582 str.

Zadnje dvije godine obilježile su riječi kao što su bolest, pandemija, epidemija, virusi i razni drugi medicinski termini. S obzirom na to koliko takvi termini zauzimaju svakidašnji medijski prostor, nužno je prisjetiti se one stare izreke da se povijest uvijek ponavlja. Upravo takav jedan pogled u prošlost pruža Frank M. Snowden u djelu *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present*. Snowdenu, dugogodišnjem profesoru povijesti, točnije povijesti medicine na prestižnom američkom sveučilištu Yale, ovo nije prva knjiga u kojoj se bavi epidemijama. U drugim dvjema knjigama proučavao je malariju i koleru u Italiji.

Knjiga *Epidemics and Society: From the Black Death to the Present* daje pregled epidemija i njihov utjecaj na društvo kroz povijest. Kako Snowden navodi u uvodnim poglavljima, djelo je nastalo kao rezultat njegovih predavanja i nije mu namjera pružiti detaljnu analizu svake pandemije i njezinog utjecaja. Autorova je želja da knjiga bude lako čitljiva široj publici te da pokrene diskusiju o spremnosti našeg društva da se suoči s novim epidemijama. Upravo zato autor u poglavlju o svakoj epidemiji donosi prvo medicinsku i znanstvenu pozadinu, zatim navodi okolnosti koje su dovele do pojave pojedine pandemije, njezine simptome i sl., da bi potom razmatrao kako je bolest utjecala na svakodnevni život određenog vremena. Iz autorova pristupa može se iščitati hipoteza cijelog djela – pandemije nisu bile odvojene od svakodnevnog života društva kroz povijest, one su imale jednake, u nekim slučajevima i veće posljedice na razvoj ljudskog

društva nego ratovi, ekonomske krize, revolucije i dr. Obradujući svaku pandemiju autor se stoga dotiče ne samo života pojedinaca, nego sagledava širu sliku koja pokazuje kako su bolesti utjecale na religiju, znanost, umjetnost i dr.

Autor se fokusira isključivo na epidemiološke bolesti. Odabir obrazlaže činjenicom da su epidemije, za razliku od kroničnih bolesti, dovele do masovne hysterije, izraženije religioznosti u kraćem periodu, progona i dr. Usto, zanima ga i činjenica da su ljudi – kao i danas – uglavnom umirali od zaraznih, a ne od epidemioloških bolesti. Treći je razlog zbog kojeg pažnju usmjerava na epidemije da epidemiološke bolesti nisu nestale, niti će, čini se, tako brzo nestati. Od epidemioloških bolesti proučava nekolicinu njih: kugu, koleru, boginje, tuberkulozu, dječju paralizu, tifus, dizenteriju, žuta groznicu, HIV/AIDS i ebolu. Njih odabire jer su imale najveći utjecaj, bilo na društvenoj, znanstvenoj ili kulturnoj razini. Kao drugi kriterij odabira ističe činjenicu da su upravo ove bolesti dovele do razvoja nekih općih strategija u sprječavanju bolesti. To je jedan od ključnih momenata gdje autor ukazuje ne samo na uspješne strategije, nego i na one neuspješne kako bi se iz njih izvukla pouka. Kako bi ukazao na biološku raznolikost porijekla bolesti autor analizira bolesti koje se prenose na različite načine.

Autor se fokusira na određene procese koji su trajali kroz duže vrijeme. Uz svaku pandemiju ukazuje na razvoj strategija za sprečavanje širenja bolesti, poput pojave prvih cjepiva, razvoja gradske infrastrukture, sanitarnih kordona, pojave karantena i sl. Tu su posebno zanimljivi slučajevi gdje su vlade pojedinih zemalja pokušale sakriti pojavu određenih bolesti, na primjer pojavu SARS-a u Kini. Paralelno dolazi i do razvoja intelektualne historije. Autor prvenstveno promatra razvoj moderne paradigme bolesti, pogotovo germinativnu teoriju porijekla bolesti. U knjizi su prikazani razni načini na koje se društvo nosi s pojavom bolesti. Autor tu ukazuje i na mikro i na makro razinu strategija. Na mikro razini riječ je o odnosima pojedinaca, gdje se posebno ističu opisi kako se ljudi otuđuju i kako se u ekstremnim slučajevima poput epidemija brišu dotada postojeće društvene norme. Na makro razini prisutne su stigmatizacije određenih skupina, poput siromašnih, prostitutki ili Židova, koje su i nedužne snosile krivicu za izbijanje pandemija. Autor analizira i bolesti tijekom ratova. Tu posebno ističe kako su pojavom totalnog rata za vrijeme Napoleona kreirani savršeni uvjeti za brzo širenje bolesti poput tifusa, dizenterije, malarije i dr. U takvim uvjetima nisu stradavali samo vojnici, nego su bili pogođeni svi slojevi društva. Zanimljiva je i uloga raznih bolesti kao ključnih faktora koji su doveli do prevage u određenim sukobima, primjerice u pobjedi robova nad Francuzima na Haitiju 1804. ili pak u Napoleonovu neuspješnom pohodu na Rusiju 1812.

Autor se bavi bolestima koji su primarno pogodile Zapadni svijet, tj. Europu i Sjevernu Ameriku; naravno, autor je radi preglednosti napravio određeni izbor bolesti. Poglavlja su podijeljena na teme, a nakon toga slijedi *case study* pojedine bolesti. Tako autor knjigu započinje intelektualnom historijom, prvenstveno ukazuje na djelovanje Hipokrata i Galena te razvoj njihovih filozofija. U toj analizi ističe kako su epidemije unijele ne samo promjene u način života, nego su dovele i do novog shvaćanja ljudskog poimanja svemira i prirode.

Posebno su zanimljiva zadnja poglavlja u kojima se autor bavi i novim i starim epidemijama. Iako se dugo vremena smatralo kako su određene bolesti iskorijenjene, novi slučajevi malarije i tuberkuloze ponovno se javljaju. Ukazuje se na novonastale bolesti, poput SARS-a i ebola, i naglašava velike zadatke moderne medicine kod pojave novih epidemija. Treba biti svjestan da su mnogi problemi koji su pogodovali širenju bolesti i dalje prisutni, primjerice nedovoljno razvijena infrastruktura u velikim gradovima, sveprisutno

siromaštvo i društvene nejednakosti. Usto javljaju se i nove okolnosti, pojava i uporaba biološkog oružja, sve veći broj ljudi, klimatske promjene te brži načini transporta kojima se i bolesti brže prenose. Autor postavlja zanimljivu hipotezu da su epidemije upravo pokazatelji određenog društva, da one nastaju kao produkt gore navedenih slabosti i problema.

Iako se Snowdenova knjiga na prvu ruku možda čini kao opširan pregled epidemija, autor je uspio temu izložiti pregledno i zanimljivo. Preglednom organizacijom poglavlja koja donose kontekst, pa tek onda opisuju pojedine bolesti, autor je knjigu učinio razumljivom i široj publici. Knjiga tematizira vrlo kompleksnu problematiku te u jeku globalne epidemije pruža odgovore, ali postavlja i ključna pitanja.

Alen Obrazović

Staljinove tvornice smrti

*Golfo Alexopoulos, **Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag.** New Haven: Yale University Press, 2017, 328 str.*

Sibirski logori poslovično okovani ledom konačno su osvijetljeni otvaranjem ruskih arhiva početkom 1990-ih. Dotad je historiografija u mnogočemu ovisila o disidentskim i memoarskim ispovijestima, među kojima je najvažniju ulogu igrala monumentalna knjiga Aleksandra Solženjicina, *Arhipelag Gulag*. U poplavi djela nakon 1990, mnogi su se povjesničari osvrnuli na gotovo sve aspekte povijesti staljinističkih logora. Međutim, izvor još nije presušio. I dalje se javljaju novi radovi utemeljeni na istraživanju arhivskog gradiva koji sve detaljnije ocrtavaju poveznice partijske države, represivnog aparata i pojedinaca koji su se našli u tom nemogućem procjepu. Godine 2017. Yale University Press objavio je studiju *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*, autorice Golfo Alexopoulos, profesorice ruske / sovjetske povijesti na Sveučilištu Južne Floride. Alexopoulos se temama staljinističkog terora bavi već duži niz godina – 2003. objavila je knjigu *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936*, u kojoj je obradila temu društveno isključenih, odnosno, onih osoba koje su lišene građanskih prava i njihove pokušaje da se vrate u sferu sovjetskog građanstva. Alexopoulos se ranije bavila tematikom društvenog identiteta te su njeni istraživački interesi bili usklađeni s revizionističkom strujom u angloameričkoj historiografiji staljinizma, na tragu više djela Sheile Fitzpatrick o društvenoj mobilnosti i ostalim elementima svakodnevice u SSSR-u. U ovdje prikazanoj knjizi, Alexopoulos istovremeno daje originalan istraživački doprinos dubokim zahvatom u arhivske fondove koji sadrže spise o funkcioniranju Gulaga, a usto na pregledan i sveobuhvatan način sumira i još jednom potvrđuje poznatu temu staljinističke represije i Gulaga kao dugoročni istraživački potencijal.

Alexopoulos uvodno utvrđuje historiografski konsenzus: iako su zatvorenici u Gulagu bili izvrgnuti prisilnom radu prisilnog rada, sam sustav logora nije imao ekonomsku svrhu, već je ideološki bio usmjeren na individualni i kolektivni teror. Koristeći Solženjicinov zaključak, Alexopoulos definira Gulag kao mjesto istrebljenja kroz rad. U skladu s tim

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2021.

Poseban broj

*Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i
pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu*

Special Issue

*Towards an History of “Invisible” Threat: Epidemics
and Pandemics in Central Europe
and the Mediterranean*

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gosti urednici/Guest Editors

Nikola Anušić i Filip Šimetin Šegvić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*